

Maria Bosacka

Biblioteka akademicka jako organizacja ucząca i ucząca się

Bibliotheca Nostra : śląski kwartalnik naukowy 1/1, 10-17

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

ARTYKUŁY

MARIA BOSACKA

Biblioteka Instytutu Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego

BIBLIOTEKA AKADEMICKA JAKO ORGANIZACJA UCZĄCA I UCZĄCA SIĘ

Powstanie społeczeństwa opartego na wiedzy stawia przed edukacją akademicką nowe zadania. Absolwent uczelni wyższej musi być przygotowany do ustawicznego, efektywnego samokształcenia. Biblioteka szkoły wyższej, będąc warsztatem pracy naukowo-badawczej i dydaktycznej, staje się miejscem, gdzie studenci zdobywają umiejętności informacyjne. Postawienie użytkownika biblioteki w centrum zainteresowania jest podstawowym paradygmatem nowoczesnej pedagogiki bibliotecznej. Biblioteka powinna służyć jako baza źródłowa dla prac badawczych i innych rodzajów twórczości. Odbiorcą, a zarazem adresatem działalności bibliotecznej jest użytkownik informacji samodzielnie określający swoje potrzeby, oczekujący wskazania najszybszej drogi dotarcia do źródeł informacji. Współczesna pedagogika biblioteczna wskazuje na autonomię i kompetencje czytelnika. Zmieniają się też funkcje bibliotekarza. Miejsce poradnictwa i perswazji co do treści lektury zajmuje kształcenie użytkowników bibliotek w zakresie posługiwania się informacją (Pilch, 2005, s. 118). Chodzi o nauczenie czytelników umiejętności informacyjnych (*information literacy*), rozumianych jako zdolność określania indywidualnych potrzeb, sprawne poszukiwanie i skuteczne docieranie do pożądaney informacji, a także jej krytyczna ocena oraz wykorzystanie zgodnie z zasadami etyki (Information Literacy, 2011). Praca z czytelnikiem powinna polegać nie na dostarczaniu gotowej informacji, ale na nauczaniu samodzielności w tym zakresie. Ważę posiadania kompetencji informacyjnych dostrzegli ministrowie ds. szkolnictwa wyższego państw Unii Europejskiej na spotkaniu w Pradze w 2001 r., podkreślając w przyjętym komunikacie znaczenie *information literacy* w procesie kształcenia ustawicznego

w całym obszarze europejskiego szkolnictwa wyższego. W ślad za tym pojawiła się propozycja włączenia zajęć z *information literacy* do systemu punktów kredytowych ECTS Europejskiego Systemu Transferu Punktów Kredytowych (Deklaracja Bolońska, 2004, s. 33).

Niewątpliwie największe osiągnięcia w zakresie nauczania umiejętności informacyjnych mają biblioteki akademickie w USA. W 2000 roku w Association of College & Research Libraries (ACRL) opracowano dokument *Information literacy competency standards for higher education*, zawierający 5 podstawowych standardów i 22 szczegółowe wskazówki dotyczące kształcenia umiejętności informacyjnych (Information Literacy, 2011).

Biblioteki akademickie powinny pełnić wiodącą rolę w zakresie nauczania umiejętności informacyjnych i być pełnoprawnymi uczestnikami procesu dydaktycznego na uczelni.

Nowoczesna pedagogika biblioteczna wyzwala się z tradycyjnej metodyki pracy z czytelnikiem, poszukuje nowych form oddziaływań, przystosowanych do nowoczesnej organizacji i struktury biblioteki. Bierze też pod uwagę nowe tendencje w pedagogice pracy kulturalno-oświatowej i socjologii kultury, odwołujące się do ścisłego związku ze środowiskiem, dla którego biblioteka została powołana (Pilch, 2005, s. 120). Bez ścisłej współpracy bibliotekarzy, pracowników naukowych, studentów i administracji uczelnianej prawidłowe funkcjonowanie biblioteki jest zagrożone.

Najbardziej efektywna strategia nauczania umiejętności informacyjnych, według badań amerykańskich (D'Angelo, Maid, 2004, s. 212–217), polega właśnie na współdziałaniu, w którym bibliotekarze dostarczają studentom ogólnych wiadomości z zakresu *information literacy*, ze szczególnym naciskiem na gromadzenie i ocenę informacji z różnych dziedzin, a naukowcy koncentrują się na kształceniu umiejętności informacyjnych ściśle związanych z daną dyscypliną naukową.

Praca pedagogiczna w bibliotece akademickiej ma charakter działalności dydaktyczno-metodycznej – przygotowuje użytkowników informacji ale ma również na celu kształtowanie właściwych postaw i zachowań czytelniczych. W tym miejscu należy wspomnieć o sposobach zbierania informacji oraz kształceniu postawy krytycznej wobec zebranych danych. Młodzi ludzie, przychodząc na uczelnię, mają najczęściej wyrobione pewne nawyki. W większości bardzo sprawnie poruszają się w środowisku cyfrowym, nie mają jednak oporów przed kopiowaniem prac bez podania źródła, beztrąsko włączając fragmenty cudzego tekstu bez oznaczenia granic cytatu cudzym słowem. Tzw. makdonaldyzacja uczelni wyższych sprzyja zachowaniom nieetycznym. Studenci, zmuszeni do podjęcia pracy zarobkowej, nie mają czasu na prawdziwe studiowanie, a pracownicy naukowci, przeciążeni zajęciami dydaktycznymi, często zatrudnieni na kilku etatach również działają w ciągłym pośpiechu i nie motywują swoich podopiecznych do rzetelności.

Student wpada do biblioteki tylko po to, aby odszukać zadany tekst i odbić go na ksero. Czasem nie musi nawet przychodzić do biblioteki – potrzebne materiały znajdzie w punkcie kserograficznym (Marcinkowski, 2008, s. 1). Autorzy brytyjscy zwracają uwagę na jeszcze inne zjawisko – minimalizm w szukaniu informacji. Studenci rzadko zaczynają poszukiwania od stron internetowych swych bibliotek, wolą wyszukiwarki typu Google, nie zwracając uwagi na jakość znalezionych tekstów. Jeśli już sięgają po licencjonowane bazy danych lub czasopisma elektroniczne, zadawają się abstraktami, nie czytając pełnych tekstów. Prowadzone przez nich poszukiwania informacji są pobieżne i prowadzą do miernych efektów (Godwin, 2009, s. 226). Rolą bibliotekarza jest eliminowanie takiego zachowania. Służą temu różne formy pracy z czytelnikiem, które można uporządkować według kryteriów:

- charakter komunikacji: formy werbalne, poglądowe, wizualne, audio-wizualne, synkretyczne;

- odbiorca: formy indywidualne, zbiorowe, zespołowe (Pilch, 2005, s. 119).

Do ciekawych wniosków doprowadziły badania metod nauczania umiejętności informacyjnych na Uniwersytecie Północnego Teksasu w Denton. Porównano efekty szkolenia tradycyjnego (wykład i ćwiczenia), online i łącznego (*blended*). Okazało się, że wszystkie te metody są równie skuteczne. Jednocześnie stwierdzono, że studentów cechował wysoki poziom umiejętności informacyjnych jeszcze przed przystąpieniem do kursu. Wynika z tego, że szkolenia muszą być zindywidualizowane, a ich program powinien uwzględniać kompetencje informacyjne zdobyte przez studentów już wcześniej w czasie nauki w szkole średniej (Anderson, May, 2009, s. 495–500).

Na polskich wyższych uczelniach kształcenie umiejętności informacyjnych odbywa się dwutorowo: z jednej strony są to szkolenia biblioteczne, z drugiej – przedmioty informacyjne o różnych nazwach, realizowane w ramach programów poszczególnych studiów (na części uczelni są one punktowane w systemie ECTS – mają 2 punkty). W tym miejscu należy odnotować zmiany terminologiczne – odchodzi się od określeń przysposobienie biblioteczne, szkolenia biblioteczne i bibliograficzne, podstawy informacyjne, zamiast nich przyjmuje się termin kształcenie w zakresie umiejętności informacyjnych (Konieczna, 2005).

Najczęściej spotykane na polskich wyższych uczelniach są jednak nadal szkolenia biblioteczne. Odbywają się one najczęściej w formie wykładów i ćwiczeń, często połączonych z prezentacjami multimedialnymi oraz wycieczkami po bibliotece. Największą słabością szkoleń jest ich ograniczenie czasowe – w ciągu jednego spotkania nie sposób przekazać studentom wiedzy z zakresu *information literacy* poza podstawowymi zasadami korzystania z biblioteki, jak regulamin, zaznajomienie z katalogami, stroną internetową biblioteki. Ponadto szkolenia często odbywają się w zbyt licznych grupach, a studenci rozpoczynający dopiero naukę na uczelni, nie przywiązują do nich większej

wagi. Szkolenia zazwyczaj nie obejmują studentów niestacjonarnych, chociaż doświadczenia bibliotekarzy organizujących takie zajęcia pokazują, że są one bardzo potrzebne i cieszą się dużym zainteresowaniem, pomimo, że nie jest w tym wypadku wymagany wpis w indeksie.

Nowoczesną metodą szkoleń bibliotecznych zdobywającą coraz większą popularność także w Polsce jest e-learning. Biblioteki oferują wirtualnym czytelnikom kursy na różnym poziomie (od podstawowego, po zaawansowany). Zagadnienie to zostało szczegółowo opisane w literaturze¹. Najczęściej jest to forma wspomagająca tradycyjne przysposobienie biblioteczne.

Postępujący rozwój technologii cyfrowych i komunikacyjnych daje bibliotekarzom nowe narzędzia, dzięki którym mogą w sposób nowoczesny i efektywny kształcić użytkowników bibliotek, a także doskonalić własne umiejętności i uzupełniać wiedzę. Technologie Web 2.0 umożliwiły zmianę roli nauczyciela z osoby przekazującej niezmienną, stałą porcję wiedzy, na przewodnika pomagającego organizować naukę i pracę badawczą. Realizowane projekty dają możliwość kształcenia samodzielnego myślenia, oceny i organizowania informacji, doskonalenie umiejętności działania w zespole, szacunku wobec pracy własnej i innych, a także wzrost motywacji i satysfakcji z wykonanej przez siebie pracy. Wymagają zaangażowania i aktywności, umożliwiają realizację projektów niezależnie od granic czasowych i przestrzennych (Skibińska, 2009, s. 2010–214). Przykładem nowatorskiego podejścia do nauczania umiejętności informacyjnych jest przedsięwzięcie bibliotekarzy z Uniwersytetów Rice (Huston w Teksasie) oraz Purdue (West Lafayette w Indianie). Przed studentami postawiono zadanie stworzenia własnego dynamicznie aktualizowanego portalu z informacjami niezbędnymi do badań i prowadzonych projektów, w oparciu o platformy PageFlakes i NetVibes. Użycie technologii Web 2.0 pozwoliło studentom na zgromadzenie najnowszych informacji na interesujące ich tematy, wzbudziło zainteresowanie nowym, przydatnym narzędziem, dzięki któremu mogli w krótkim czasie uzyskać opinię opiekunów naukowych na temat jakości wyszukanego materiału. Rezultaty użycia tej techniki, zarówno przez studentów młodszych, jak i starszych lat, okazały się bardzo obiecujące i zaowocowały rekomendacją do stosowania tej formy nauczania także na innych kursach (Kolah i Fosmire, 2010).

Ważną rolę w pedagogicznej działalności biblioteki akademickiej (jak zresztą i innych typów bibliotek) pełnią metody pracy zaczerpnięte z dorobku propagandy bibliotecznej: przekazywanie informacji o bibliotece, księgozbiornie i ofercie świadczeń, w celu kształtowania związków biblioteki ze środowiskiem. Należą do nich: bierne i czynne uczestnictwo bibliotekarzy w życiu społecznym, badania potrzeb środowiska (rzeczywistych

¹ Zagadnieniom e-learningu w bibliotekach poświęcony był nr 4 „Biuletynu EBIB” z 2009 roku.

i potencjalnych użytkowników biblioteki), analiza dotychczasowej działalności biblioteki i planowanie nowych działań. Z szerokiego zakresu propagandy bibliotecznej szczególnie interesujące są:

- propaganda biblioteki jako instytucji stawiającej do dyspozycji zbiory i oferującej usługi,
- propaganda czytelnictwa (zachęcanie do czytania bibliotecznego i pozabibliotecznego),
- propaganda materiałów zawierających utrwaloną myśl ludzką (Pilch, 2005, s. 115).

Do pedagogicznej działalności biblioteki akademickiej przenoszone są typowe metody propagandy bibliotecznej: pośrednie (właściwy poziom organizacji i pracy biblioteki) oraz bezpośrednio: działania wewnątrzbiblioteczne (wystawy, prelekcje, spotkania autorskie, ośrodki informacji o regionie, itp.) oraz działania wychodzące poza bibliotekę (wydawnictwa, informacje w mediach, uczestnictwo w życiu otoczenia i grup zawodowych) (Pilch, 2005, s. 115). Ważną rolę w tworzeniu wizerunku biblioteki odgrywa jej witryna internetowa, która jest już nie tylko wizytówką instytucji, ale organizuje dostęp do zasobów, zarówno tradycyjnych, jak i elektronicznych. W bibliotece hybrydowej (a takie cechy posiada większość księżnic akademickich) oprócz użytkowników rzeczywistych, obsługą zostają objęci również użytkownicy wirtualni. Kontakt z nimi odbywa się właśnie poprzez stronę internetową, swego rodzaju „bramę” prowadzącą do tzw. *knowledge space* (czyli całego wirtualnego obszaru wiedzy obejmowanego przez bibliotekę) (Piotrowicz, 2005, s. 19–29).

Od biblioteki szkoły wyższej oczekuje się, że będzie dostarczać nowej wiedzy – jak się uczyć, jak zarządzać informacjami, jak przekształcać informacje w wiedzę, jak radzić sobie z tzw. szumem informacyjnym, jak oceniać i selekcjonować informacje, jak korzystać z nowych technologii, jak dobrać właściwe źródła informacji i strategie wyszukiwawcze, jak prezentować własną instytucję w środowisku i regionie. Aby sprostać tym zadaniom, biblioteka staje się instytucją uczącą się, a więc organizacją, „której każdy uczestnik angażuje się w identyfikowanie i rozwiązywanie problemów, ciągle eksperymentowanie oraz zmianę i doskonalenie organizacji, zwiększając tym samym jej zdolności rozwoju, uczenia się i osiągania celów” (Daft, 1997, s. 198). Biblioteka ucząca się inspiruje i wspomaga uczenie się wszystkich jej członków i sama ciągle przekształca się, stosownie do posiadanych przez nią możliwości i potrzeb otoczenia, korzystając z doświadczeń własnych pracowników, instytucji o podobnym profilu oraz innych instytucji luźno związanych z jej działalnością. Każdy element takiej biblioteki jest otwarty na nowe informacje i doświadczenia, a stałe ulepszanie jest przyjętym stylem pracy (Materska, 2005, s. 22). Do najczęściej spotykanych form uczenia się w polskich bibliotekach akademickich należą szkolenia zespołowe i indywidualne,

organizowane zarówno dla nowych pracowników, jak i bibliotekarzy podnoszących swoje kwalifikacje oraz wynikające z wprowadzania w bibliotekach nowych technologii i innych rozwiązań unowocześniających pracę. Amerykańskim przykładem ciekawej formy realizowania założeń teorii postrzegającej bibliotekę, jako instytucję uczącą się, jest *mentoring*. Pojęcie to ma tyle definicji, ilu trenerów, mentorów i nauczycieli. We wszystkich jednak pojawiają się takie określenia jak: wsparcie, wskazywanie drogi, pomoc. Eric Parsloe i Monika Wray określają *mentoring* jako „proces wspierający naukę i rozwój, a przez to doskonalenie, zarówno w odniesieniu do jednostek, zespołów, jak i całych firm”. Jest to też szczególnego rodzaju relacja, której cechami są obiektywizm, wiarygodność, zaufanie i dyskrecja (Parsloe, Wray, 2008, s. 82). Ciekawym rozwiązaniem są działania na Uniwersytecie w Idaho, gdzie wprowadzono nowy model *mentoringu* – *peer mentoring*, zakładający odejście od formalnego, dydaktycznego i hierarchicznego amerykańskiego modelu mentor – podopieczny, na rzecz modelu polegającego na połączeniu w zespoły osób niedoświadczonych z osobami posiadającymi odpowiednią wiedzę na warunkach równoprawnych. Tworzy się w ten sposób niewielką społeczność uczącą się (*Community of Practice*), złożoną z osób, które łączy chęć uczenia się i dzielenia wiedzą w przyjaznym otoczeniu – sytuacja taka sprzyja komunikacji oraz wymianie doświadczeń, co jest szczególnie ważne we współpracy interdyscyplinarnej. Badacze K. J. Henrich i R. Attebury podkreślili zalety poczucia silnej więzi społecznej i zaufania powstającego pomiędzy członkami grupy. Trzeba dodać, że udział w projekcie był całkowicie dobrowolny. Sukces przedsięwzięcia zdecydował, że metoda tworzenia *Community of Practice* stała się stałym składnikiem uczącej się organizacji (Henrich, Attebury, 2010, s. 158–165).

W bibliotece akademickiej, organizacji uczącej się, uczą się bibliotekarze i uczą się użytkownicy. Uczenie się nie może być utożsamiane jedynie z pozyskiwaniem informacji. Istota procesu uczenia się polega na nabywaniu kompetencji i umiejętności informacyjnych, zdobywaniu wiedzy, co pozwala jednostce odnosić sukcesy w ciągle zmieniającej się rzeczywistości. Aby sprostać wymaganiom społeczeństwa opartego na wiedzy, biblioteki akademickie muszą odgrywać rolę liderów rewolucji informacyjnej, poprzez nowoczesne formy działalności pedagogicznej i treści kształcenia, prowadzące do kształtowania umiejętności informacyjnych zarówno u użytkowników bibliotek, jak i samych bibliotekarzy.

Bibliografia

- Anderson K., May F. A. (2009), *Does the Method of Instruction Matter? An Experimental Examination of Information Literacy Instruction in the Online, Blended and Face-to-Face Classrooms*. „The Journal of Academic Librarianship” [online] 2009, nr 6, s. 495–500 [dostęp: 2011-11-19]. Dostępny w World Wide Web: http://vls2.icm.edu.pl/cgi-bin/sciserv.pl?collection=elsevier&journal=00991333&issue=v36i0006&article=495_dtmoimtoabfc.
- Batorski J. (2002), *Organizacja efektywnie ucząca się*. Dąbrowa Górnicza.
- D'Angelo B. J., Maid B. M. (2004), *Moving Beyond definitions: Implementing information literacy across the curriculum*. „The Journal of Academic Librarianship” [online]. 2004, nr 3, s. 212-217 [dostęp: 2011-11-19]. Dostępny w World Wide Web: http://vls2.icm.edu.pl/cgi-bin/sciserv.pl?collection=elsevier&journal=00991333&issue=v30i0003&article=212_mdbdiilatc.
- Daft R. L. (1997), *Management*. Fort Worth.
- Deklaracja Bolońska i co dalej: zbiór komunikatów, wytycznych i sugestii. Materiały ze strony internetowej MENiS* [online]. 2004 [dostęp: 2011-11-18]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.uka.amu.edu.pl/pictures/bolonia.pdf>.
- Godwin P. (2009), *Information literacy and Web 2.0: is it just hype?* „Program: electronic library and information system” [online] 2009, nr 3, s. 264–274 [dostęp: 2011-11-19]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?issn=0033-0337&volume=43&issue=3&articleid=1805854&show=html>.
- Henrich K. J., Attebury R. (2010), *Communities of Practice at an Academic Library: A New Approach to Mentoring at the University of Idaho*. „The Journal of Academic Librarianship” [online] 2005, nr 2, s. 158-165 [dostęp: 2011-11-19]. Dostępny w World Wide Web: http://vls2.icm.edu.pl/cgi-bin/sciserv.pl?collection=elsevier&journal=00991333&issue=v36i0002&article=158_copaaamatuoi.
- Information Literacy Competency Standards for Higher Education* [online] 2011 [dostęp: 2011-11-17]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ala.org/ala/mgrps/divs/acrl/standards/informationliteracycompetency.cfm>.
- Kolah D., Fosmire M. (2010), *Information Portals: A New Tools for Teaching Information Literacy Skills*. „Issues in Science and Technology Librarianship” [online] 2010, nr 6 [dostęp: 2011-11-19]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.istl.org/10-winter/ refereed1.html>.
- Konieczna D. (2005), *Biblioteka akademicka jako instytucja promująca proces kształcenia*. W: *Biblioteki naukowe w kulturze i cywilizacji, Poznań, 15–17 czerwca 2005 r. Materiały konferencyjne*. T. 1. Pod red. H. Ganińskiej [online]. Poznań: Biblioteka Główna Politechniki Poznańskiej [dostęp: 2011-11-18]. Dostępny w World Wide Web: http://www.library.put.poznan.pl/2005/pdf/3_4.pdf.
- Materska K. (2005), *Edukacyjny paradygmat biblioteki naukowej w tworzeniu społeczeństwa wiedzy*. W: *Rola biblioteki naukowej w tworzeniu społeczeństwa wiedzy*. Red. Z. Dacko-Pikiewicz, M. Chmielarska. Dąbrowa Górnicza, s. 15–24.

- Marcinkowski P. (2008), *Bibliotekarz w akademickim knowledge space* [online]. [dostęp: 2011-11-17]. Dostępny w World Wide Web: <https://repozytorium.amu.edu.pl/jspui/handle/10593/171>.
- Parsloe E., Wray M. (2008), *Trener i mentor : udział coachingu i mentoringu w doskonaleniu procesu uczenia się*. Kraków.
- Pilch T. (red.) (2005), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. T. 4. Warszawa.
- Piotrowicz G. (2005), *Biblioteki naukowe wobec kulturowych i cywilizacyjnych potrzeb społeczeństwa*. W: *Biblioteki naukowe w kulturze i cywilizacji, Poznań, 15–17 czerwca 2005 r. Materiały konferencyjne*. T. 1. Red. H. Ganińska [online]. Poznań: Biblioteka Główna Politechniki Poznańskiej [dostęp: 2011-11-18]. Dostępny w World Wide Web: http://www.library.put.poznan.pl/2005/pdf/1_3.pdf.
- Skibińska M. (2009), *Wiki jako przykład zbiorowej edycji informacji w sieci komputerowej*. W: *Współczesne konteksty edukacyjne technologii informacyjnych*. Red. D. Siemieniecka. Toruń, s. 210–214.

Maria Bosacka

The academic library as an organization that both teaches and studies

Summary

One of the main functions of the university library is to be a place for scientific research and didactical work. The information user is the center of attention, and the main duty of the librarian is to develop the user's qualifications, indispensable not only in the course of studies, but also in the process of continuous formation. To reach this goal it is worth using and comparing the experience of the foreign libraries, especially the British and the American ones. The university library is expected to provide the most recent knowledge and scientific results – how to teach, manage the information, transform the information into knowledge, how to deal with the so called “information overload”, and represent the institution on the local and regional level. To fulfill successfully these necessities, the library has to convert itself into an institution that *studies* – an organization where “each of the participants is involved in the identification and solution of the problems, constant experimenting and change, in order to reach the perfection of the institution and increase its capacity of growth, development and goal reaching” (Daft R.L., 1997).